

DERIV.: *Tocado. Tocador* (mot i del Dfa. acc. § 4 de l'AlcM sense cap relació, és clar, amb *tocador* de TOCAR). *Toquer. Toqueta. Toquilla. Entocar.*

Toca 'bastonet etc.', *tocable, tocaboires, tocacampanes, tocació, tocacorrandes, tocada, tocadis, V. tocar* *Tocado, tocador, V. toca Tocador, tocadora* etc., V. *tocar*

TOCAR, expressa imitativament el so de les campanes i altres objectes batuts, copejats o tocats; és una onomatopeia comuna a totes les llengües romàniques, que sembla haver estat ja heretada del llatí vulgar. □ 1.ª doc.: orígens (docs. dels Ss. XII i XIII, tots els autors del XIII).

Encara una mica pertot, en català mateix, s'expressa l'onomatopeia pura amb la síl·laba TOK, cas més eloqüent en francès —*toc-toc, faite toc-toc*— on la fonètica històrica n'ha separat el verb radicalment. Ben cert que l'aplicació inicial va ser al toc de campanes i altres eines de percussió, com la d'assajar els metalls etc.; també deu ser molt antiga l'acc. 'trucar a una porta', que persisteix viva més o menys pertot (molt a les Illes) en català i fins a les altres llengües romàniques. En general, des de 'pegar' es va passar a 'exercir el sentit del tacte', el significat més estès i amb més difusió; i d'aquí després a la de 'pertanyer' i a la de 'tocar per tanda', i a totes les altres figurades.

El mot en formes equivalents a la cat. *tocar* es troba en la Romània des del portuguès fins al romanès, i la seva grandíssima antiguitat es fa sentir per aquesta mateixa extensió, i per la profunda transformació fonètica soferta en el cas del fr. *toucher*, en conformitat amb totes les normes de la fonètica històrica. Així com l'it., el cat. i la major part dels parlars occitans suposen una base TQCC amb o oberta, el present del cast., *toca*, el del francès (*touche*) i de la franja occitana septentrional,¹ corresponen a TQCC, amb o tancada, però justament aquesta mateixa vacil·lació és molt pròpia de les onomatopeies. Altrament, en el Nord de França reapareix *toquer* amb vocal oberta, des d'on ha passat al fr. *toqué* 'pertorbat, guillat, ximple', coincident amb el nostre *tocat*, i aquests de cap manera no s'han de fer venir del germànic, com solen fer-ho (REW, 8768), com sigui que en germànic mateix el mot sembla ser de procedència gal·lo-romana (com reconeix Gamillscheg, EWFS, s. v. *toucher*, cf. *toquade*).

Ara bé és evident que un mot espargit des de Romania fins a l'Algarve no pot ser d'origen germànic, i per tant s'imposava rebutjar la idea de Diez (Wb., 320) de partir d'un germ. *TUKKŌN (a.-al. ant. *zucken*), que endemés vol dir solament 'pegar estrebades', 'arrabassar de pressa', 'esvolategar'. L'etimologia onomatopeica ja va ser demostrada per Schuchardt (ZRPb. XXII, 397; XXIII, 331), i malgrat dels dubtes o restriccions de GParis (Rom. XXVII, 626) avui s'admet generalment. A la difusió romànica sembla que es pot afegir (com insinua Mitxelena, FonHivca., 65) una vellíssima penetració del mot del ll. vg. en basc, on ja està

documentat en els textos més antics (Leizarraga, segle XVI), i és comú a tots els dialectes menys el biscaí: guip., a.-nav. i lab. *ukitu* «tocado», b.-nav. i lab. *hunki, hunkitu*, sul. ant. *bonkitu*, sul. mod. *hunki(tü)* (amb T- > b- basquització típica, cf. bc. *habe* a TAVEC).

En català el mot ja apareix des dels textos més antics: «nullus omo qui ipsas cartas *toch*», doc. de 1139, i una quarantena de cites en docs. ross. medievals, abundants des del S. XIII (*InuLC*); «Nós En Roger, comte e vezcomte, prometem --- servir e tenir, *tocadz* corporalment los sentz quatre evangelis de Déu, tot czo que dessús avem dit; e volem --- que aczò juren --- nostres omes --- Bg. de Castelló --- R. de Cornellana, on nós, devant-ditz omess, *tocadz* corporalment los sentz 4 avangelis ---», treves de 1244 entre la Seu i el Comte de Castellbó-Foix (PPujol, *Doc. Vg. Urg.*, 9.40, 53).

1) Tocar campanes i instruments de percussió. «*Tocar* campanes: cimbalizare», JnEsteve (*LiEleg.* s3). Amb *campanes* implícit: «Lo dimarts de Carnestoltes --- lo dimecres --- a la taverna --- bevent tro que *tocaren* a missa --- anem a la sgleya ---», *Eximplis*, § 121 (Ag. I, 114); «manà al vicari / --- / que hi anassen / a la vesprada, / après *tocada* / la oració / ---», JRoig (*Spill*, 3701) (cf. infra *toc d'oració*); «cavalcarem tot lo jorn --- a la nit al primer son serem a posada --- e darem part a la nit; e con les matines *tocaran*, nós haurem altres cavalls --- ensellaran --- jo seré escuder vostre ---», Muntaner (§ 89, Casac. II, 64.14).

Segueix en ús en tot el territori de la llengua, amb la construcció implícita de *campanes*, per als diferents tocs, fins al cap dels Pirineus: *tóken a mórts* Tor de V. Ferrera, *tóken a têmes* (per allunyar la pedregada i els llamps...), Àreu id. (1932-3), «las campanas chicas son pa *tokár* a *Fosárjo*» Bielsa (1965).

D'aquí 'tocar hores': «Los jorns feynés / --- / al lit s'estava: / ella .s llevava / *tocades* deu, / com a la Seu / Déu s'hi alçava; / nunca filava / ---», JRoig (*Spill*, 2511). «Quina hora és, que el gall ja canta / viudeta igual? / Les dotze hores són, *tocades*, / Comte l'Arnau» (Maragall, *C. Arnau*, v. 181).

2) Altres instruments de so. «Lo Sr. rei manà que en l'alba fossen los cavalls armats e --- con les trompes e les nacàres *tocarien* --- e l'estandart se desplegaria, que tantost, tothom cridant: —Sent Jordi— --- ferís», Muntaner (fets de 1282, § 55, Casac. I, 116.2); «l'almirall --- volia que *tocassen* totes les galees les trompes e les nacàres e --- féu *tocar* ses trompes e ses nacàres --- e bé aparellats en cuns de batalla, vengren devés les galees ---», id. (§ 83, II, 48.15, 49.13); «tocar o sonar corns: cornua spirant buccarum bucina vento», JnEsteve (*LiEleg.* s3). «Lo rey de França *tocà* a retraure», *Curials*, 240 (II, 40); «*tocar* les trompetes, per retraure», Busa-N.

3) 'Trucar, especialment a una porta': «Blanquerna venc a la porta del palau --- eren scrites --- estes paraules: «No hauràs déus stranys, no --- con hac lestes les paraules --- *tochà* a la porta e volc entrar en lo